

מישפטי התורה

מקורות

חוב דיני ביה"ד בבירור האמת

ישנו חילוק מהותי בין בית דין שתפקידו לבירור האמת בלבד, לבין הכרעת שותפים בעלי זכות שווה בהבעת דעה, שבמקרה זה - ההכרעה לא נעדה לבירור האמת, אלא שקבוצת האנשים שהשתתפה בדבר מסוים הסכימה, שבכל הכרעה - דעת הרוב המספרי של השותפים היא תקבע, ונבאר בס"ד את הדברים בהרחבה.

לגבי בית דין - הדיינים חייבים לברר את האמת בין טענות הצדדים, ולכן אסור לאף דין להיות קרוב לאף אחד מהצדדים. וכן אסור שתהיה לו איזה שהיא טובת הנאה מאחד הצדדים או מהנשא שנידון בפניו בכל אופן שהוא. והכל נועד כדי שיוכל לפסוק את הדין לאמיתו, ולכן מבואר בגמ' בסנהדרין (ל), ובשול"ע חו"מ (סי' יט), ובסמ"ע (ס' ה) ובנתיבות (כ"ב), שלצורך בירור האמת - חייב כל דין לשמוע גם את דעתם של שאר הדיינים, כי אולי אם ישמע אותם - ישתכנע שהאמת נדעת הדין שבמיעוט. ולכן דין שלא ישמע גם את דעת המיעוט - דעתו בטלה, ואין לו שם דין, כי חסר לו בבירור האמת. וזהו מהלכות בית הדין, שצריכים הדיינים לעשות כל שביכולתם לברר את האמת. ורק לאחר מכן כשכל אחד משוכנע בדעתו, מתקבלת ההכרעה על פי דעתם של רוב הדיינים.

והוסיף הנתיבות (ס' קס"א), שאפילו בית דין מקצועי של שמאיים, שנועד לקבוע מהו שוויון המחיר של הקרקע או המטלטלין שברשות הלוח, כדי לפרוע ממנו את חובו למלוה. או ב"ד של אנשי מקצוע שתפקידם לקבוע, מהי שוויון הנזק שגרם המזיק לניזק, גם שם למרות שהדיינים אינם תלמידי חכמים אלא אנשי מקצוע, בכל זאת מכיון שתפקידם לברר את האמת של שומת החפץ, נדרם - כבית דין רגיל, וחייב כל דין לשמוע את טענת שאר חבריו השמאים, כי אולי ישתכנע בצדקתם, מאחר וחובתו להכריע ע"פ האמת. ואם לא שמע אפילו רק אחד מהשמאים - אין תוקף להחלטתו, ואינו נחשב כדיין בביה"ד הזה.

גדר הצבעת השותפים בעלי זכות ההצבעה

משא"כ בהחלטות של שותפים בנכס או באיגוד עובדים, חברי ביהכ"ס וכדומה, שם מראש ידוע שכל אחד אומר את דעתו כשכולה מבוססת על נגיעתו האישית, ואין תפקידו לברר את האמת - כי אינו דין לדון אחרים. אלא בגלל שהם שותפים באותו דבר שנצרך להכריע בו - לכן לכל שותף ישנה זכות להגיד את דעתו, וההכרעה מתקבלת לבסוף על פי רוב הדעות.

ונביא דוגמאות שכיחות לכך. אם ישנה נזילה מועטת של מי גשמים מהגג לדירה אחת או שתיים מתחת לגג בבנין משותף. שבאופן זה עדיין אין מנהג מדינה המחייב לעשות זיפות, ושכיח שבעלי הדירות שמתחת לגג שהם הסובלים בעיקר, מעוניינים שגם במצב הזה יעשו זיפות חדש על כל הגג המשותף. ואילו שאר בעלי הדירות שבבנין שלא סובלים מהגשם, מעוניינים לדחות את ההוצאה הכספית הגדולה שמחמת הזיפות. וכמו כן אם למשל נכנסו שני עכברים לאחת מהדירות בקומת הקרקע, בעלי אותה דירה רוצים שוועד הבית יעשה

הליכות חיים

ד"ר

דיני קבלת החלטות על פי רוב

שאלה

בבנין משותף נוצרו חילוקי דעות על הוצאה כספית לתועלת הבנין. כאשר הדיירים שחפצו בהשקעה הכספית פנו למתנגדים כדי להסביר את עמדתם, השיבו להם המתנגדים, שאינם מעוניינים לשמוע אותם, ולא רוצים שישכנעו אותם בנחיצות הדבר. כשנעשתה לבסוף ההצבעה - התקבלה דעת רוב הדיירים שהתנגדו להוצאה, אלא שלא כל המתנגדים נכחו במקום, וחלקם שלחו את חתימתם שמצטרפים לדעה זו.

נעת טוענים המפסידים: א - מכיון שלא רצו לשמוע את דעתם, אין לדעת הרוב תוקף, כי הצבעתם נעשתה בגלל שלא היה להם מידע הכרחי אותו סירבו לשמוע.

ב - מכיון שחלק מהמתנגדים לא היו נוכחים באסיפה, אולי אין שום תוקף לדעתם.

תשובה

א. כל החלטה שצריכה סמכות של בית דין - מטרתה לברר את האמת בלבד. ולכן צריך שלאף דין לא תהיה נגיעה אישית לדבר שנידון. וכן שלא יהיה קשור בשום צורה לאף אחד מבעלי הדין. כמו כן, חייבים הדיינים להתכנס ביחד, וכל אחד צריך לשמוע את דעת זולתו, ורק לאחר מכן יחליט מהי דעתו. והחלטת רוב הדיינים - מחייבת גם את דעת המיעוט. ודין שהחליט בלי לשמוע את דעת שאר הדיינים - לא מתחשבים בדעתו.

ב. בהחלטות שמתקבלות לפי החלטת הרוב המספרי של הנוגעים והשותפים בדבר, וידוע מראש שלכל אחד מהמחליטים ישנה נגיעה אישית, בגלל הסיבות והאינטרסים שלו בנידון שעליו צריך להחליט, במקרים אלו - אף אחד אינו מחויב לשמוע תחילה את דעתו של חברו, והרוב המספרי שיתקבל לבסוף - הוא יכריע את הנידון, וחייב את המיעוט לקיימו.

ג. לפיכך בהחלטות שמקבלים שכנים בבנין משותף באסיפת דיירים, בהחלטות של אירגוני עובדים או החלטות לבחירת יושב ראש לארגון מסוים, גבאי לבהכ"ס וכדו' - החלטת הרוב המספרי היא המחייבת, ואף אחד מהשותפים אינו צריך לשמוע תחילה את חברו כדי להשתכנע ולשנות את דעתו.

כמו כן במקרים אלו, אם חלק מהשותפים לא יגיעו לאסיפה למרות שהיא פורסמה באופן גלוי, וכל אחד מהשותפים ידע ממנה - ההחלטה תתקבל על פי דעת רוב הנוכחים באסיפה, ותחייב את כל השותפים בדבר, כולל את אלו שלא נכחו באסיפה.

אולם מי שנעדר מהאסיפה, אבל כתב בפתק את דעתו וחתם את שמו עליו, והפתק הוצג לפני המשתתפים באסיפה - דעתו תחשב, ויספור אותה כמו שהיה נוכח בפועל באסיפה. אלא אם כן ישנו מנהג ידוע באותו מקום או באותה שותפות, עם כללים אחרים, שבמקרה זה המנהג הוא הקובע, ועל דעת כן השתתפו.

מיידית ריסוס בכל הקרקע המשותפת של הבנין. ואילו הדיירים העליונים שלא ניוזקים מכך טוענים, שעדיין אין ראייה שיש כאן מכת עכברים, ואולי זה רק מקרי, וניתן להסתפק במלכודת עכברים וכו'.

והנה במקרים אלו והדומים לכך, אם אין מנהג ידוע ומחייב, ההכרעה מתקבלת על פי רוב בעלי הנכס. והרי ברור מראש, שכל אחד מהדיירים אומר את דעתו רק מחמת נגיעתו האישית לנזק, ואינו צריך לברר מהי האמת. ועל דעת כן השתתף מראש כל אחד מהשותפים, שההכרעה תתקבל ע"פ הרוב המספרי בלבד.

כמו כן כשרוצים למנות גבאי לבהכנ"ס או יושב ראש לוועד עובדים וכו', ויש באותו מקום כמה אנשים בעלי זכות הצבעה, שמשלמים מיסי חבר וכו' שהם קרובי משפחה, ואחד מהם הציג את מועמדותו. הרי ברור שכל קרובי משפחתו יצביעו עבור קרוב משפחתם מחמת נגיעתם האישית, ולמרות זאת - זוהי זכותם המלאה, כי הם שותפים שווים לשאר האנשים. נמצא שבמקרים אלו מטרת הכרעת הרוב המספרי - איננה בירור האמת, כי ידוע מראש שכל אחד מהשותפים מצביע בגלל התועלת והאינטרס האישי שלו, אלא שעל דעת כן הם השתתפו מראש, ולכן החלטת הרוב המספרי - היא זאת שתחייב את כולם.

לפי"ז אף שום סיבה לחייב אף אחד מהשותפים לשמוע את דעת מי שחושב אחרת ממנו, כי חייב זה קיים רק בבי"ד שמטרתו היא בירור האמת משא"כ ברוב מספרי של בעלי זכות הצבעה שאין כאן מושג בירור האמת, אלא נתינת זכות לכל שותף להביע את דעתו, שאין כל סיבה שנצריך אותו לשמוע גם את דעת חברו שחושב אחרת. ומסיבה זו אין כל מניעה מאב להצביע עבור בן או אחיו לקבלת המשרה הנכספת, אע"פ שברור לכל שהשיקול היחידי שלו הוא - בגלל קרבתו המשפחתית ולא בגלל התאמתו לתפקיד.

הטעם שהחלטת רוב הנוכחים באסיפה, מחייבת את הנעדרים ממנה

אמנם כתב בשו"ת חת"ס חו"מ (סי' קט) שהובא גם בפתחי תשובה חו"מ (סי' קמ, קמא), שאם פירסמו ברבים את קיום האסיפה והנשואים שידונו בהם, ולא הגיעו אליה חלק מהשותפים, ואפילו שנעדרו מחמת אונס, בכל זאת החלטת רוב הנוכחים באסיפה - מחייבת את כולם. ונחשב הדבר, כאילו אותם שנעדרו מהאסיפה, נתנו יפוי כח לנוכחים בה, שההחלטה שתתקבל באסיפה ע"פ הרוב - תחייב גם אותם. כי הרי אין מציאות מעשית בכל ציבור גדול שכולם יוכלו להשתתף באותו היום, ובאותה שעה באסיפות שנקבעו. ושכיח שתמיד ישנם אנשים שנעדרים ממנה מסיבות שונות. ועל כרחק שהנעדרים נותנים בשב ואל תעשה יפוי כח למשתתפים - שההחלטה שתתקבל ע"פ הרוב תחייב גם אותם וע"ש.

הטעם שהדעה נחשבת גם כשהדיעה בכתב

אולם אם הנעדרים מהאסיפה הביעו את דעתם וכתבו בפתק וחתמו על כך, והאנו שדעתם תהיה נזכרת באסיפה לעיני כל המשתתפים בה. במקרה זה למרות שלא נכחו באסיפה אישית, אולם הם מימשו את זכות השותפות שלהם, ואמרו בקום ועשה את דעתם. והרי כבר התבאר לעיל, שבהכרעות מעין אלו אף המטרה לבירור האמת, לפיכך אם אין מנהג קבוע שאומר, שרק דעתם של המשתתפים בפועל באסיפה ובהצבעה שתערך שם, היא זאת שתקבע, לכן כשאין מנהג, ניתן לומר באסיפה את דעתו - גם ע"פ מכתב שחותם ע"פ בעל זכות הצבעה, ואין צורך שיהיה נוכח שם אישית.

פסילת הצבעה שנקנתה בכסף

אולם נסיף, שלמרות האמור, אם אחד מהמועמדים נתן כסף לשותפים שיצביעו עבורו - אין כאן שום תוקף להצבעתם - ודעתם בטלה. מכיון שגם ברוב מספרי, למרות שידוע שכל אחד מצביע בגלל שיקוליו האישיים, אולם זה טבעו של שותפות, שכל אחד פועל לפי האינטרס שלו, ועל דעת כן מראש הוסכם הדבר.

משא"כ אם אדם קנה בכסף את דעתם של השותפים, נמצא שאין כאן דעתו העצמית של השותף, אלא הוא מכר את דעתו לעשיר, ויש כאן רק דעת העשיר בלבד, ועל דעת כן לא היתה הסכמה מראש שכן תתקבל ההכרעה.

מסרים ורעיונות בפרשת השבוע

מטרת המלך בישראל

בפרשת השבוע (ד, טו) ישנה מצוה מהתורה למנות מלך בישראל כשיבואו לארץ ישראל שנאמר "שום תשים עליך מלך", וכפי שמבאר גם בגמ' בסנהדרין (ב:) וברמב"ם (פ"א מצלנים הל' א), ומהרא"י להתבונן, איזה תועלת יש במינוי המלך, הרי יש שופטים ונשיא לכל שבט, בתי דין, וכהנים בישראל, א"כ לשם מה צריך גם מלך? כמו כן הקשתה שם הגמ', למה נחשב לבני ישראל לחטא שביקשו למנות להם מלך בימי שמואל הנביא, כמבאר בשמואל א (ח, ה-ח), הרי זו מצוה מהתורה?

והנה ביחס לשאלה השניה מתרצת הגמ', שהתורה ציוותה שהמלך ידון את העם כמשפטי התורה, וביחס למלחמות עם הגוים, יכלו להסתפק בהנהגת שמואל הנביא. והעם ביקשו מלך שידון אותם ככל הגוים, ויצא וילחם עבורם. ועבור כך לא נצטוונו למנות מלך בישראל. ובפרט שהעם ראו, שבזכות תפילת שמואל הנביא לפני הקב"ה שיציל אותם מהפלשתים - נעשו להם ניסים גדולים, והפלשתים נגפו לפנים עם אבידות גדולות כמבאר שם בנביא (שמואל א, יא-יג), וזאת מבלי ששמואל היה צריך להלחם עבורם בפועל וע"ש. א"כ מה יוסיף להם מלך יותר מכל נביא אחר שישפטם.

והנה כדי לבאר את מטרת המלך בישראל, נביא תחילה את עיקר דברי החתם סופר על התורה (ד, טו), ונסיף לכך בס"ד ביאור.

ישנם שבעים אומות גוים, וכנגדם ישנם שבעים שרים בשמים, כאשר לכל אומה יש שר בשמים שממנו היא מקבלת את כוחה, ומה שמחליטים בשמים ביחס לאותו השר - כך יקרה עם האומה שעליו הוא אחראי, כי רוחו של אותו השר - בקרבם. אך על עם ישראל אין שום שר ממונה, אלא הקב"ה בעצמו אחראי עליהם, וממנו הם מקבלים את כל ההשפעה. ולכן מלכי ישראל שנבחרו להיות מדוד ויוצאי חלציו - הם יושבים על כסא ה', ורוח הקודש שופעת עליהם, ומלכותם עם מלכות הבורא ית"ש אדוקים זה בזה. וכלשון הפסוק בדברי הימים א (טו, גא) "וישב שלמה - על כסא ה'". ואין אפשרות שתשרה שכינה במלוא עוצמתה בישראל - אלא ע"י שבט יהודה. ואפילו משה רבינו הוצרך לצורך זה לחזור בנה של מרים וכלב שהיה משבט יהודה, כמבאר בזוהר הקדוש. נמצא שיעודו של המלך בישראל הוא - להיות האמצעי להשפעת השכינה על כל אחד מישראל, ואת זה הוא יעשה ע"י לימוד התורה שילמד את העם, ויעמיד את הדת על תילה. ולכן אמר הקב"ה לשמואל הנביא שם - לא אותך מאסו, כי אם אותי מאסו ממלוך עליהם וכו', כי בזה שביקשו מלך לשופטם ככל הגוים - בכך הם אמרו, שלא רוצים

השראת שכינה עליהם שנעשית ע"י מלך ישראל ששופט ע"י התורה וחוקיה, אלא רוצים מלך כמו אצל הגויים שבזכות מעצמו חוקי מלכות, וזהו דבר נמאס בישראל עכ"ד.

תפקידו ומחלתו של מלך ישראל

נמצא, אע"פ שהנביאים היו מתנבאים בשם הקב"ה, אולם הנבואה היתה באופן ארעי, ובדברים מסוימים בלבד שנצרכו להוכיח את העם. משא"כ המלך יושב על כסא ה' כל ימי חייו, וכשדן ומלמד תורה - הינו שליח ה' שדרכו עוברת השפעת הקדושה לכל יהודי, ויהיה בעם ישראל. והדוגמא למצב זה - היה בימי שלמה המלך, שעיקר עיסוקו של שלמה היה ללמד בפרהסיא תורה את העם. וכלשון הפסוק הראשון בקהלת (א' א') "דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים". וכתוב שם במדרש קהלת רבה וז"ל: למה נקרא שמו של שלמה - קהלת? לפי שהיו דבריו נאמרים בהקהל, כמו שנאמר "אז יקהל שלמה", ויבאו מכל העמים לשמוע את חכמת שלמה. ושרתה עליו רוח הקודש, ואמר שלושה ספרים: משלי, שיר השירים, וקהלת ע"כ. וכך גם פירוש שם בד"ה קהלת יע"ש. ומוסיף שם המדרש, שפעם אחת כתוב "אמר קהלת", ופעם אחרת כתוב "אמרה קהלת" אמר רב ירמיה - זה רוח הקודש, פעמים שמדבר בלשון זכר, ופעמים בלשון נקבה ע"כ.

מסקנת הדברים, תפקידו ויעודו של מלך ישראל הוא - להיות הכלי שדרכו הקב"ה מעביר את השראת השכינה על כל אחד מישראל, ונחשב כשליחו של הקב"ה ללמד את תורת ה' לעם, ולכן שרתה עליו רוח הקודש בעת שלימד את התורה ברבים. ולכן נצטווה שלא יסור ספר התורה ממנו, כי זה עיקר תפקידו ויעודו של המלך - ללמוד וללמד תורה, ולהעמיד את קיום הדת על תילה.

ההבדל בין הברכות על מלך ישראל, למלך גוי

לאור האמור מובן למה כשוראים מלך ישראל מברכים עליו "שחלק מכבודו ליראיו" ואילו כשוראים מלך גוי מברכים עליו "שנתן מכבודו לבשר ודם". כי למלך גוי אין שום שייכות עם הקב"ה אלא הוא שליחו של השר הממונה עליו בשמים, ומסיבות מסוימות רצה הקב"ה שאותו אדם יהיה המלך על אותה אומה, ולכן משבחים את הקב"ה - שנתן לאותו גוי בשר ודם, כבוד רב. משא"כ מלך ישראל אם הוא צדיק וירא ה', הוא קיבל כביכול מהקב"ה בעצמו את הכח לשלוט על ישראל, ונחשב - כיזו הארונה של הבורא ית"ש, ותפקידו להעביר את השכינה שעוברת מהקב"ה דרכו לעם ישראל. ולכן מברכים עליו, ומשבחים את הקב"ה: שחלק - מכבודו ליראיו. כלומר שהמלך קיבל את כבודו של הקב"ה עצמו. ולכן מלך ישראל לא יכול למחול על כבודו, כי אין הכבוד שייך לו, אלא זה כבוד הקב"ה שנמצא בו. ומכיון שאינו בעלים על הכבוד הזה - אין לו סמכות למחול עליו. וזהו המשמעות של הפסוק "וישב שלמה - על כסא ה'" דהיינו - כפשוטו ממש, שהקב"ה נתן למלך במובן מסוים את המלכות ששייכת לו. והכל נעשה כדי שהמלך ילמד, וילמד תורה כל אחד, ואחת מעם ישראל. כי גם תורת ישראל הינה חלק בלתי נפוד מהקב"ה, וכדברי הוזהר הקדוש: הקב"ה, התורה, וישראל - אחד הם, וקשורים אחד בשני בקשר שלא ניתן להפרידו.

מה היה עיקר עיסוקם של המלכים: שלמה, וחזקיה

ואכן אצל שני מלכי יהודה שהתבלטו בלימוד תורה אל כל חלקי העם - לא היה מלחמות א - אצל שלמה המלך שלימד בהקהל את הגברים, נשים, וטף, תורה ויראת שמים - כל אומות העולם השלימו עמו, ובאו ללמוד את חכמת האלוקים שבקרבו. וממילא לא נצרך

להילחם עם אף אומה. ב - אצל חזקיהו המלך כתוב בגמ' בסנהדרין (צ"ד) שבדקו מזן ועד באר שבע - ולא מצאו עם הארץ, ומגבת עד אנטריפס ולא מצאו - תינוק, ותינוקת, איש, ואשה - שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה וע"ש. והיות ולא היה צבא לחזקיהו המלך, לכן כשבא סנחריב מלך אשור להילחם עמו, התפלל חזקיהו לקב"ה כאמור במלכים ב' (י"ט, טו-יז) שיעשה עבורו את המלחמה עם סנחריב, כי הוא, מילא בשלימות את תפקידו כמלך ישראל. ואכן הקב"ה שמע לתפילתו - ובלילה אחד מתו כל מחנה אשור כמבואר שם (י"ט, לה), ויובא לקמן.

ביאור הרמב"ן באיסור המלך לדרבות סוסים

לאור האמור, מובן עומק איסור התורה על המלך שלא ירבה לו סוסים, וזאת מלבד הטעמים שכתובים בתורה, כדי שלא ישיב את העם למצרים בגלל הסוסים, וכן שלא יתגאה בעושרו. מוסיף הרמב"ן בפרשה (ט"ו, ט) שאם המלך מרבה לו סוסים, רכב, ופרשים, הוא מראה בזה שסומך על כוחו הצבאי שבעזרתו ינצח את אויביו, בעוד שהאמת היא, שכאשר מלך ישראל הצדיק יושב על כסא ה', ומלמד את העם תורה - עליו לבטוח בה' בלבד, כי הרי הוא משמש כעת כשליחו ללמד את תורת ישראל, ובאמצעותו מועברת קדושת השכינה לכל אחד מישראל, ובמקרה כזה - בטוח שהקב"ה ימלא את חלקו בשותפות של מלכות ישראל - וילחם עבורו, ולכן אין המלך צריך כלל לצבא. וההשתדלות שלו מתבטאת - רק בלימוד תורה לעם, ובהעמדת הדת על תילה בלבד.

וכמו שעשה חזקיהו המלך, שמילא בשלימות את תפקיד המלך ומחמת זה רצה הקב"ה לעשותו - מלך המשיח כמבואר בסנהדרין (צ"ד), וכשבא סנחריב, התפלל חזקיהו לקב"ה שהוא יישן על מיטתו מבלי לעשות שום השתדלות גשמית - והקב"ה לבדו יהרוג את צבא סנחריב. כי הלא הם "שותפים שווים" במלכות ישראל, כמבואר במדרש רבה איכה (י"ז, טו) ע"ש. ומכיון שחזקיהו מילא בשלימות את חלקו בתפקיד המלך, לכן על השותף השני כלומר - הקב"ה למלא את חלקו בשותפות זו. ואכן הקב"ה הסכים עמו, ומילא את חלקו בשותפות, וכל צבא סנחריב מתו באותו הלילה.

אשרם של המלמדים תורה בישראל

והנה בעיונותינו הרבים עד שנזכר שיבוא במהרה בימינו מלך המשיח מזרע דוד המלך - לא יהיה מלך בישראל. אולם כבר אמרו חז"ל: מאן מלכי - רבנן. וממילא כל איש, ואשה מישראל יכולים לשמש במובן "מושאל בלבד" בתפקידו של המלך. כלומר, תחילה הוא ילמד כראוי בעצמו, ובמשך הזמן הוא ילמד אחרים בכתב או בעל פה תורה, מוסר, ויראת שמים. וכמו שעשה שלמה המלך שלימד בהקהל את ספריו: קהלת, ומשלי, ושיר השירים - את כל הגברים, והנשים בכל הגילאים.

וכן מבואר בחז"ל בסנהדרין (צ"ד) שחזקיהו מלך יהודה, לימד או שדאג שילמדו אחרים - כל ילד וילדה, איש ואשה את ההלכות והמוסר שצריכים לדעת. ולכן אע"פ שמציאות כזאת לא שכיחה בזמן הזה, אולם כל מי שמלמד תורה ויר"ש מהגיל הרך, ועד לגדולי התלמידי חכמים. וכן הנשים שמלמדות את הבנות מכל הגילאים מה שצריכות לדעת, בתפקידם - הם עושים את תכלית רצון הבורא ית"ש, וכך עשה מלך ישראל, וכך יעשה גם מלך המשיח, ולשם כך הוא מתמנה.

כתובת סה:

גדר חיוב מזונות האב לילדו הקטן

כתוב בגמ' כתובות (ס"ה:) דרש רב עולא רבה, אע"פ שאמרו שאין אדם זן את בניו ובנותיו כשהם קטנים, אבל זן - קטני קטנים עד גיל שש ע"כ. כלומר, ישנו חיוב על האב לזון את בניו, ובנותיו עד סוף גיל שש, כמבואר בב"ח אהע"ז (סי' ע"א, ע"ב).

מחלוקת הראשונים בשעם חיוב האב לזון את בנו הקטן

נחלקו רבותינו הראשונים, האם הסיבה שחכמים חייבו את האב לזון את בנו הקטן נובעת - בגלל שחייב במזונות לאמו, והיות והילד הקטן גדל אצל אמו, והרי אם האמא תראה שאין לילדה מה לאכול, מרחמנותה על בנה - תתן לו את האוכל שלה, ואז לא יהיה לה מה לאכול. ומאחר והבעל חייב במזונות אשתו, לכן מחמת האם חייבוהו לזון את בנו הקטן, וכך סובר הר"ף על הרי"ף (נח: ס"ז א"פ). ואולי יש קצת ראיה לדבריו מדברי רש"י (ק"ק ס"ה: סוף דף יצא בעיתוב ב"מ ע"ש).

ויש שאמרו שתקנת חכמים זו נעשתה - כחוב נפרד על האבא לזון את ילדו הקטן, ללא קשר עם חיוב מזונותיו לאם הילד. וכך סובר המהר"ם מרוטנבורג שהובא בטור אהע"ז (סי' ע"א, ע"ב).

הנפקא מינה לדינא בין הרעות שנחלקו

ויש נפקא מינה לדינא בין השיטות כגון:

א - אם הבן נולד מפטירה, מכיון שאינו חייב במזונות האם, לדעת הר"ף - פטור האב מלזון את בנו הקטן. אולם לדעת שאר הראשונים שפוסקים כמהר"ם מרוטנבורג - חיוב האב לזון את בנו הקטן.

ב - אם אשתו אם הילד נפטרה, לר"ף - יפטר מלזון את בנו. ולשאר הראשונים - יתחייב לזוננו.

והנה גם הר"ף סיים את דבריו שם וז"ל: אבל לא ראיתי לראשונים ז"ל שאמרו כן עכ"ל. משמע שגם הר"ף מסכים שכל הראשונים שלפניו חלקו על דבריו, וסוברים כמו המהר"ם מרוטנבורג, שחיוב מזונות האב לבנו הקטן, אינו קשור כלל לחיוב מזונותיו לאשתו. וכן כתב בפירוש בדרכי משה הארוך והקצר על הטור שם (ס"ז ע"ב): ומתשובות הרא"ש (נל"ת סי' ז'), ומשול"ת הריב"ש [שהיה תלמידו הגדול של הר"ף, (סי' מא) משמע - שלא סוברים כדעת הר"ף ע"כ].

ונסיף עוד, שדברי השו"ת הנ"ל מתייחסים למקרה, שטלד הבן מפטירה, ששניהם פסקו, שאם האב מודה שהבן הזה ממנו - הוא חייב לזון אותו, למרות שאינו חייב במזונות אמו. דברי הרא"ש והריב"ש הובאו להלכה בשו"ע אהע"ז (סי' ע"א, ח) ללא שום חולק וע"ש. וגם בחלקת מחוקק שם (ס"ז ע"א), ובבית שמואל (ס"ז ע"א) נקטו להלכה שהעיקר כדעת המהר"ם מרוטנבורג. וכן באבני מילואים שם (סי' ע"א, ע"ב) נקט כן להלכה, והוכיח שם, שזוהי גם דעתם של הרי"ף, והרמב"ם וע"ש בראיותיו.

הסרעת הראשונים והפוסקים כדעת מהר"ם מרוטנבורג

מסקנת הדברים, לדעת כל רבותינו הראשונים והפוסקים [למעט הר"ף] החיוב שתיקנו חז"ל על האב לזון את בנו ובתו הקטנים עד סוף גיל שש שנים, הוא - חיוב עצמי לטובת הילד, ואפילו אם לילד יש כסף רב שירש או קיבל במתנה ממשפחת אמו, ושאיין לאביו רשות להשתמש בו, גם במקרה זה למרות שהילד הינו עשיר, כתב

המהר"ם מרוטנבורג, שהאב חייב לזוננו עד תום גיל שש. מאחר ואין החיוב לזון את בנו הקטן נובע מהלכות צדקה לעניים, אלא זהו חיוב עצמי שהטילו חז"ל על האב לזון את בנו הקטן. משא"כ החיוב שחז"ל הטילו על האב לזון את בנו מגיל שבע שנים ומעלה - נובע מהלכות צדקה, ולכן אם לבנו יש כסף מצד עצמו - אם כן הוא לא עני, ובמקרה זה פטור האב מלזוננו.

דעת שו"ת אחרות משה בירדון

לאור האמור, לא זכיתי להביא את דברי הגאון בעל שו"ת אגרות משה זצ"ל ביורה דעה (נח: סי' קמ"ג) שנקט כדברי הר"ף בניגוד לכל האמור לעיל, ובפרט שגם הר"ף כתב, שהראשונים לא הסכימו עמו. והנה האג"מ מביא ראיה לדבריו מהגמ' בכתובות (ס"ה:) שם כתוב, שהבעל חייב לתת לאשתו סעודה נוספת כדי לפרנס את האורחים העניים שיבואו לביתם. ולכאורה קשה, שהרי אין חיוב על הבעל לתת לאשתו כסף או אוכל שתחלק לצדקה? אלא ע"כ, כתב האג"מ, שהטעם הוא, בגלל שהדרך שאם הבאים לביתם הם עניים, נותנים להם לאכול, וממילא אשתו מעצמה תתן להם את המזונות שלה, ואז לא ישאר לה מה לאכול, והרי הבעל חייב במזונות אשתו. לכן חז"ל חייבו את הבעל להוסיף לאשתו עוד סעודה עבור האורחים. ולפי"ז טוען האג"מ, שמכאן ראיה לר"ף, שמהטעם הזה תיקנו חז"ל שחיוב האב לזון את בנו.

ביאור שיטות הראשונים והפוסקים שחלקו על מסקנתו

ולכאורה כמדומה שעכ"פ שאר הראשונים הבינו אחרת את חיוב הגמ' לזון את האורחים. שהרי מבואר שם בגמ' (ס"ד) שהטיפול של האשה באורחים - הוא חיובו של הבעל מחמת מנהג המקום. וכמו שכתב שם רש"י בד"ה פרחי, לפי שבמקום שיש בני בית רבים - נוהגים להתארח עובדי דרך ע"כ. ולפי"ז טוען הבעל לאשתו, מכיון שנשאתי אותך שנטור בעיר על דעת המנהג שקיים שם, לכן את חייבת לטרוח גם בכל צורכי האורחים שמגיעים לביתנו, שנטרדים ממקום למקום. ובמקביל טוענת לו אשתו, מכיון שבגללך אני חייבת לטרוח עבור האורחים, והרי ודאי שמנהג המקום אינו מטיל עלי חיוב זה, כי אני משועבדת רק לך, ורק עליך כבעל הדירה מוטל החיוב להכניס את העניים לביתנו, לפיכך תתן לי אוכל כדי לזון אותם, ואין חיוב זה קשור כלל למה שאתה מחויב מחמת הכתובה לזון אותי, אלא שרק באופן הזה כשתיתן לי אוכל עבור האורחים תוכל לחייב אותי לטרוח עבורם.

כמו כן מה שרביא בשו"ת האג"מ הנ"ל ראיה מלשון הרמב"ם (פ"י יב מאשית, הל"ה) שכתב, שכשם שאדם חייב במזונות אשתו - כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים, עד שיהיו בני שש שנים. משמע לכאורה מדבריו כדברי הר"ף שחיוב מזונות ילדיו קשור למזונות אמו. כבר דחה זאת באבני מילואים (סי' ע"א, ע"ב), שדימוי הרמב"ם מתייחס רק לדין, שכשם שהחיוב של הבעל במזונות אשתו הינו חיוב גמור, ואינו תלוי בשום דבר אחר, ולכן גם אם אשתו עשירה מופלגת חייב במזונותיה. כך חיוב האב במזונות ילדיו הקטנים הינו חיוב עצמי, וקיים גם אם ילדיו הינם עשירים, ויש להם ממה להתפרנס בלעדי אביהם, ואינו מתייחס כלל לנידון של הר"ף וע"ש. לאור האמור, כמדומה שנשארתי בעינה הכרעת כל הראשונים, והפוסקים שהובאו לעיל - שנקטו כדעת המהר"ם מרוטנבורג.